

به لاقبوونا ناسناف وزارا قين كوردی ل وه لاتین مسرو شامی دسه رده می نه یوبی ومه مالی کین دهر یایی دا

(784-570 مش/1174-1382ز)

پ. ه. د. حکیم عبدالرحمن زبیر

پشکا میژوو
کولیزا زانستین مرو قایه تی
زانکویا دهوک
هریما کوردستانا عیراق

زیرقان یحیی علی

پشکا میژوو
کولیزا زانستین مرو قایه تی
زانکویا دهوک
هریما کوردستانا عیراق

<https://doi.org/10.48161/qaj.v1n4a3381>

پوخته ی:

دقی فیکولینی دا ناماژه ب به لاقبوونا ناسناف وزارا قین کوردی ل وه لاتین مسرو شامی دسه رده می نه یوبی ومه مالی کین دهر یایی دا (784-570 مش/1174-1382ز) هاتیبه کرن .

نهف فیکولینه لسهر دوو پشکان هاتیبه دابه شکر ن، پشکا نیکی گری دایه ب ناسنافین کوردان نه یین ل وه لاتین مسرو شامی به لاقبووین، نه فجا هندهک ژوان ناسنافا گری دایه ب باژیرود هفهر و هوزو بنه مالی عین کوردان فه پشکا دووئ گری دایه ب چند زاراف و پی هف و نی دیه مین کوردی کول وان وه لاتان به لاق بووین و هاتیبه بکار ئینان.

دقی فیکولینی دا نه م شیان بگه هینه چند نهجامهکا کو بومه خویا دبیت: پشتی کوردان و تاییه ت بنه مالا کوردین نه یوبی دسته هلات و هر گرتی هژمارهکا مهن ژ که سایه تین کورد و کو ژ چند هوزو بنه مالی عین پیک دهات مشت هختی وان وه لاتان بون و دگهل خوه چندین زاراف و پی هف و نی دیه مین کوردی برن کو بهری ده می فیکولینی نه م زاراف و ناسناف و نی دیه مه هه یونا وان یا کیم و ده گمهن بویه.

ووشه ی کلیل: (میژوو یا کوردان یا شارستانی ل وه لاتین مسرو شامی، ناسنافین کوردان ل وه لاتین مسرو شامی، زاراف و پی هف و نی دیه مین کوردان ل وه لاتین مسرو شامی، کاری گهرین کوردان بین رهوشه مبییری ل سه ر وه لاتین مسرو شامی).

رهوشه مبییری یین کوردان، نه خاسمه نه ییز انینین هه یین ژ ی زور بهیا وان بو نه تهوا فارسان قهلم داینه و کرینه مولکی وان، چونکی کوردان دیروکا خوه بخوه نه نقی سایه.

فه کولین هاتیبه دابه شکر ن لسهر دوو پشکان، پشکا نیکی گری دایه ب ناسنافین کوردی یین باژیرود هفهر و هوزو بنه مالی عین کوردی کو دگهل خوه برینه وان وه لاتان و پاشی بوینه پشکهک ژ که لتور و جفاکی وان وه لاتان و خه لک پی ئاشنا بویه، و پشکا دووئ گری دایه ب هندهک زاراف و پی هف و نی دیه مین کوردی ل وان وه لاتان هاتیبه ب کار ئینان کو نه م پی هف و زاراقه یین کوردی بوینه و دهر پهرین دیروکی یین وان وه لاتان هاتیبه تومار کرن، و ل دو ماهی نه ناماژه ب کرن گترین نهجامان هاتیبه کرن کو دماوئ فیکولینی دا گه هشتین.

دقه کولینی دا پالپشتی لسهر کومهکا ژیدهرین دیروکی یین رهسهن هاتیبه کرن

پیشه کی:

نهف فیکولینه ناماژ ی ب کاری گهریا کوردان لسهر وه لاتین مسرو شامی و تاییه ت دسه رده مین دسته هلاتا نه یوبی ومه مالی کین دهر یایی دا دنا فبهر ا سالین (784-570 مش/1174-1382ز) کرن گیا بایه تی نه م کو گری دایه ب لایه نی دیروکا شارستانی کوردان فه دسه رده مین ئیسلامی دا، کو ههتا نوکه چندین ییزانین دهر باره ی کوردان رون و ئاشکهرا نه بوینه و فه کولهر نه گه هشتنه راستیا وان، هه ر چند ه شوین تبل و شینه مارین وان دیارن.

نارمانجا مه زیده کرنا هندهک ییزانین و دهنگ و یاسین نویه ل دیروکا کوردان دسه رده مین ئیسلامی دا ب تاییه ت لایه نی کاری گهریا کوردان یین رهوشه مبییری ل وان وه لاتان.

ژ بهر به ستین که قتی نه دریگا فیکولینا مه دا، کی میا ییزانینان بوینه دهر باره ی کاری گهرین

ژوان زه هه‌بى (م: 748 مش/ 1347ز) پهر توکاو (تاریخ الاسلام و وفیات المشاهیر والأعلام)، مؤلف مجهول (م: پشستی 655 مش/ 1257ز) پهر توکاو (تاریخ دولة الاكراد و الاتراك تاریخ دولة الاكراد)، قلقه‌ش هندی (م: 821 مش/ 1418ز)، (صبح الأعشى فى صناعة الانشاء)، نهوشامه (م: 665 مش/ 1266ز)، (تراجم رجال القرنين السادس والسابع (المعروف بالذيل على الروضتين)، تبن كه‌سیر (م: 774 مش/ 1372ز)، (البدایه والنهایه) زیدمبارى كومه‌كا باش ژ لیفمگه‌رین (مراجع) دی بین دیروکی.

- به‌لاف بونا ناسناڤ وزاراڤین کوردی:

وه‌لاتین مسرئ وشامی ل دوماهییا سهدسالی (6 مش/ 12ز) چهندین رویدان وگورانکارین سیاسی و سهر بازی و ئابوری و رهوشه‌مبیری په‌یدابوینه و نه‌خاسمه هیرشین به‌دهوام یین خاچ هه‌لگه‌ران لسه‌ر وان وه‌لاتان و تاییه‌ت ل سه‌رده‌می نه‌یوبیان و پاشی هیرشین مه‌غولان یین به‌دهوام بونه هوکار کو هژماره‌کا زور ژ هاولاتیین کورد ژ بو چهندین مه‌رمان مشه‌خت ببه‌ وان وه‌لاتان و دگه‌ل خوه چهندین ناسناڤ وزاراڤین کوردی برن و دیروگنقیسان نامازه و پیزانین لسه‌ر وان تومارکرینه، به‌بهری کورد ده‌سته‌ه‌لاتی ل وان وه‌لاتان و به‌رگه‌رن هه‌بونا ناسناڤین وزاراڤین کوردان زور کیم بوینه لی پشستی سالین (570 مش/ 1174ز) ب هژماره‌کا مه‌زن په‌یدابون.

نیک - ناسناڤین کوردی:

هه‌روه‌کی نامازه پی هاتیه کرن کو چهندین که‌سانین کورد ژ گوندو ده‌قه‌رو باژیرین کوردستانئ به‌ره‌ف شامی و مسرئ فه چون ژ به‌ر نه‌گه‌رین مه‌ نامازه پی دای، ژ بو نیاسینا وان بناقی گوند و باژیر و هوزین وان یین کوردی هاتنه ناڤ کرن و نیاسین و بڤان ناسناڤان ناقدار بون و دیروکی دا هاتنه تومار کرن.

1- به‌لاف بونا ناسناڤین تاییه‌ت ب باژیر و ده‌قه‌رین کوردی ل مسرئ و شامی:

هه‌ر ژ سه‌رده‌می ده‌سته‌ه‌لاتا نه‌یوبیان تا دوماهییا ده‌وله‌تا مه‌مالیکین ده‌ریایی دا هژماره‌کا ناسناڤین کوردی په‌یدابن و تاییه‌ت ب باژیر و ده‌قه‌رین کوردی فه گریدای بون بونمونه باژیرئ نامه‌دی چهندین که‌س هه‌بون وه‌کی جه‌غه‌رئ کورئ موحه‌مه‌دی یئ ناسیار ب به‌در مددینئ نامه‌دی (597-675 مش/ 1200-1276ز) که‌سه‌کی ناقدار بو ب نقیسینا دیوان و شاره‌ز اوئه‌مین د

ناخافتنی دا⁽¹⁾. ناڤی نه‌بو عه‌باس نه‌حمه‌دی کورئ نامه‌دی (م: 687 مش/ 1288ز) چهندین پله و پوستین کرنگ دیوارئ دیوانان دا و مرگرتیه ل باژیرئ دیمه‌شقی وه‌کی چاقدیرا بیت المال⁽²⁾ هاتیه نیاسین ب که‌سه‌کی ب ره‌وشت و نه‌مین و پاقر⁽³⁾، و بابی وی کارئ عه‌تاریی ذکریه⁽⁴⁾.

که‌سه‌کی دی یئ نامه‌دی ب ناڤی ساحب میحیده‌دین نه‌بو عه‌بدولا موحه‌مه‌دی کورئ په‌عه‌قوبی نامه‌دی (م: 695 مش/ 1295ز) نیک ژ زاناووشخیین فه‌ها حنه‌فی بویه ل وه‌لاتئ شامی و ژیدهران ئاشکه‌رانه‌کریه کا که‌نگی پوستئ دادوهریئ ل باژیرئ حه‌له‌بی و مرگرتیه و پاشی پوستئ و مزیر ژ و مرگرتیه ل باژیرئ دیمه‌شقی⁽⁵⁾. که‌سه‌کی دی یئ ناسیار یئ خه‌لکی نامه‌دی ل وه‌لاتئ شامی هاتیه نیاسین نه‌وژی به‌در مددین کورئ حه‌دادئ نامه‌دی (م: 724 مش/ 1324ز) چهندین پوست و مرگرتیه نیک ژوان چاقدیرئ کارئ و هقفان و گوتار خوینیا مزگه‌فتا مه‌زن ل باژیرئ حه‌له‌بی نه‌نجام دایه⁽⁶⁾.

نه‌فه و چهندین که‌سایه‌تیین دی لسه‌رده‌می فه‌کولینئ ل وه‌لاتئ شامی و مسرئ دناسیار و خودان رول بوینه بو نمونه عه‌فه‌ده‌دین ئیسحاق کورئ یه‌حیا کورئ ئیسحاقئ نامه‌دی کو که‌سه‌کی زیره‌ک و شاره‌زا د زانستی فه‌رمودا (علم الحدیث) و سالا (725 مش/ 1325ز) ل باژیرئ دیمه‌شقی مریه⁽⁷⁾.

هه‌روه‌سان ژ نامه‌دیین دی نه‌حمه‌دی کورئ ئیسحاقئ کورئ یه‌حیا یئ نامه‌دی (م: 764 مش/ 1363ز) کو پوستئ (الحسبه) و مرگرتیه ژ به‌ر کو که‌سه‌کی ب ره‌وشت و خوه‌شقی بویه ل ده‌ف هاولاتیان⁽⁸⁾. نیک ژ که‌سین دی یین نامه‌دی بناقی ئیبراهیمئ کورئ ئیسحاقئ کورئ یه‌حیا یئ نامه‌دی (م: 778 مش/ 1376ز) کو نه‌قی که‌سی پوستئ (الحسبه) ل باژیرئ دیمه‌شقی هه‌بویه و سه‌ره‌رای چهندین پوستین دی⁽⁹⁾، ژ ناڤ و ناسناڤی وی دیاره کو دبیته برایی نه‌حمه‌دی کورئ ئیسحاقئ نامه‌دی.

ل دوماهییا ده‌سته‌ه‌لاتا ده‌وله‌تا نه‌یوبی و ب دریزا هییا ده‌وله‌تا مه‌مالیکین ده‌ریایی ئاکنجین (اربل) و ده‌وره‌رین و ئ ب هژماره‌کا زور ناسناڤین و ئ برینه وه‌لاتین شامی و مسرئ و دنناڤ دیروکی دا چهندین نمونه هه‌نه وه‌کی عز ئه‌له‌ربلی عه‌به‌ر دولعه‌ریز کورئ عوسمانی (م: 644 مش/ 1246ز) که‌سه‌کی شاره‌ز او شخی و ئیمام و پاقر بویه و ئیمامی (دار الحدیث) ل گوندئ جویر ل باژیرئ دیمه‌شقی بویه⁽¹⁰⁾.

ههروهسان ئېك ژ ميرين ئهربلى يين ب نائف ودهنگ ل وهلاتى شامى ئهوزى يه عقوبت كورى موحهمدى كورى حهسهنى كوردى يى ئهربلى (م: 645مش/ 1247ز) يى ناسيار ب ميرى مهن ل سالا (563مش/ 1167ز) ژدايك بويه وڭزى بيست ساليى دا چويه وهلاتى شامى وتايهت باڭزى ديمهشقى ژبو مهرما خاندنى وپاشى پوستى (شد الدواوين) ل ديمهشقى وهر دگريت وب كهسهكى زاناوئهديب وفقهيه هاتيه نياسين ل قاهيره وهغرا دوماهين دكمت (11). ئيك ژ كهسين دى يين ئهربلى ب نائفى جونهد كورى عيسايى كورى ئيبراهيمى زهرزاري يى ئهربلى (م: 665مش/ 1267ز) كهسهكى نهرم وسهرخه وب پهيوهندين باش دگهل بهرامبرى خوه دهيتنه نياسين ودهما گوتارين ئايينى د خواندن زور ب چاكى پيش كيش دكرن وئهدب دوست بويه (12).

ههروهسان نائفى مهمدوى كورى عيسايى كورى ئيسى ماعيلى زهرزاري يى ئهربلى (م: 663مش/ 1265ز) ل دهوروبهريين باڭزى ئهربل هاتيه دونيائى ودهاته نياسين ب كهسهكى مهردوخيزخسواز ول وهلاتى مسرى ودهغركريه (...كنيته أبو المكارم...)) (13). ونافى عبدولايى كورى حسينى كورى عليلى زهرزاري يى ئهربلى (م: 677مش/ 1278ز) ماموستايى قوتابخانهيا كلاسيه ل باڭزى ديمهشقى بو وكهسهكى شارمزابو دبوارين فقها مهز هبى شافعى دا وكهسهكى ديندارو زاهد بويه ول ژبى شيسست وشهش ساليى دا وهغركريه (14).

زانايهكى دى يى ئهربلى يى خودان كهسايتيهكا بهيز ئهوزى بنافى موحهمدى كورى هيجائى ئهربلى (700مش/ 1300ز) دچندين بواران دا شارمزابى هبويه وهكى زانستى ديروكى وئهدبى وشارمزا د ئاخافتنى دا هبويه وپوستى والى ل باڭزى ديمهشقى وهر گرتيه (15).

كهسهكى ناقدار دسهردمى دهولتتا مهاليكين ديريابى دا ئهوزى شيخ شهعبان كورى ئهبعى بهكرى كورى عومرى ئهربلى (711مش/ 1311ز) خودان ريزهكا مهن بويه ل باڭزى حلهبى وناسيار بويه ب كهسهكى دينداروهاريكارى ههژارا ودهما وهغركرى ههژمارهكا مهن ژ خلكى پشكدارى دقهشارتتا وى دا كرىه وگلهك خلكى نقيز لسهر كرىه (16). تادوماهيا دهستههلاتا مهاليكين ديريابى دا زانايين ئهربلى يان رولهكى گرنگ هبويه وهك خاندقائين شارمزا هاتينه نياسين وهكى عومرى كورى همزميى ئهربلى (م: 782مش/ 1380ز) كهسهكى شارمزا بو دبواري

زانستى خاندنا دا (علم القراءات) و بهر دهوام ديچون وداخاكرنا فهرمودهيان كرىه (17).

سهرمراى ئهوين مهنامازه دايى چندين كهسانين دى يين كورد كاروچالاكى ل وهلاتى مسرى وشامى ئهجام داينه وب ناسناقين جودا يين باڭزى كوردان هاتينه نياسين وهكى باڭزى خهلاتى بونموونه عليلى كورى داودى كورى عليلى خهلاتى (م: 667مش/ 1269ز) ل ساليين پشتى (600مش/ 1203ز) ژ باڭزى خهلات بهرف ديمهشق وقاهيره چويه ژبو مهرما خاندنى ول قاهيره وهغركريه (18). ونافى علم ئهددين على كورى موحهمدى خهلاتى (708مش/ 1308ز) كو ئيك ژ فقهيهين مهز هبى حنهفى بويه ل وهلاتى مسرى وكارى ماموستايى ل قوتابخانهيان كرىه (19).

دهنگ خوشيا هندك كهسين كورد يين باڭزى خهلاتى بويه ئهگر كو ناقدار بين وپيزانين لسهر هاتينه توماركرن وهكى شيخ شهسهددين موحهمدى كورى ئهحمدى خهلاتى (م: 706مش/ 1306ز) (20). و بهر هانهدين ئيبراهيمى كورى موحهمدى خهلاتى (م: 735مش/ 1334ز) دهاته نياسين ب سهروكى بانگيز ودهنگ خوشا ((رئيس المؤذنين وأطيبهم صوتا)) (21).

ديروكا شامى ومسرى ژخلكى جزيرى بى بههر نهويه ونافى چندين كهسان هاتيه بونموونه يهحيابى كورى بكرانى كورى ئهلجزرى (م: 662مش/ 1267ز) ل وهلاتى مسرى دبواري سهرومتى (الميراث) كار كرى ههچنده بهرى كارى خوه بازركان بويه (22). ونافى سهردين مهووب كورى عومرى جزرى (م: 665مش/ 1267ز) كهسهكى زيرهك وشارمزا بو دبواري فقهيى دا وپوستين دادومريى ل وهلاتى مسرى وهر گرتيه (23). كوردن جزيرى دبواري پزىشكى دارول هبويه وهكى شهسهددين موحهمدى كورى يوسفى حهشاشى جزرى (711مش/ 1311ز) نهفى كهسى ژبو مهرما خاندنى وزانينى چويه مسرى وچندين گريان ل وى وهلاتى ئهجام داينه وكهسهكى شارمزابو دبواري پزىشكى دا (24).

باڭزى ميفارقين ونازنافى فارقى ژديروكا شامى ومسرى بى بههر نهويه وچندين نمونه هبويه وهكى شيخ عبدولايى كورى مهروانى ئهلفارقى (م: 703مش/ 1303ز) وئيك ژ بناف ودهنگترين شيخين شافعيان بو وچندين پوست وهر گرتيه وهكى شيخى (دار الحديث) بويه (25) وبو دهمى بيست وحفت

سالان بهر دوام بویه و بکسههکئی زاناو باقز و بهیههت و راستگو و گوتار بیژ و موقتی هاتیه نیاسین⁽²⁶⁾.

شنگاریان ژی چهن دین جارا ناز ناقتی دهقرا خوه بریه وان وه لاتان وهکی عه لاندیدین سنجاری (م: 735 مش/ 1334 ز) ل باژیری دیمه شقی ئاهاهی (دار القرآن) ئاهاکریه و کسههکئی بازرگان بویه ول قاهره وه غمر کریه⁽²⁷⁾.

زیدهباری نیاسینا پتیریا کسهههتین کورد لمسری و شامی بناقتی باژیرین وان ههرو هسا هندک دهاتنه نیاسین بناقتی هه ریم و دهقرا ئوین هاتین ژ کورد ستانی وک دهقرا شه هه زوری کو لسه دهمی ئه یوبی و مهملوکی چهن دین کسههکئی کورد لمسری و شامی ناسناقتی شه هه زوری هاتیه نیاسین وهکی قازی کهماله دین شه هه زوری (م: 572 مش/ 1176 ز) و کوری وی میحه دین شه هه زوری (م: 586 مش/ 1190 ز) کو هه دوو دناقتی دار بوینه د دبواری دادوهری دا زور دکاریگر بون تاییهت ل باژیرین دیمه شق و حله بی دا⁽²⁸⁾. ههرو هسان زانا و موقتی سه لاهه دین عه بدولر حمان کوری عوسمانی کوری موسایی شه هه زوری (م: 618 مش/ 1221 ز) کو دبیته بابی شیخ تهقیه دین ئه بی عمرو کوری سه لاهه دین شه هه زوری و لسه دهستی ئه بی سه عه د کوری ئه بی عسرونی فیری زانستی فهقی بویه ول قوتابخانه یا ئه سه دهی ل باژیری حله بی خاندیه و هه ل وی باژیری وه غمر کریه⁽²⁹⁾.

دهما هیژین مه غولان دهقرا یین کوردان داگیر کرین ل ناقتی استا چرخ (6 مش/ 12 ز) و هژماره کا مهن ژی کوشتین د نهجامدا گلهک ژوان رهقین و به رهق وه لاتئی شامی و مسری چون و پیوهندی ب هیژین ئه یوبیان کرن هندک ژوان کوردین شه هه زوریان بون لسالا (655 مش/ 1257 ز) نیزیکی سی هزار کس ژوان مشه ختونه مسری و شامی و هندک ژوان بونه میروسه کرده و رولی خو د دیروکا وان هه دوو هه ریمان دا دیتیه⁽³⁰⁾، بو نمونه میرهکی کورد یی شه هه زوری ب ناقتی یه عقوبی شه هه زوری⁽³¹⁾. نیک ژ میرین کوردین دی یین شه هه زوری ب ناقتی عه بدولکریم کوری عه لیی شه هه زوری پوستی دیوانا زهکات ل دهقرا قهوس ل وه لاتئی مسری و هرگریه و کسههکئی زیرهک بو دبواری هوزان و شعری دا تاییهت دهونهری ههزل و هیجائی دا ول دمور و بهرین سال (710 مش/ 1310 ز) وه غمر کریه⁽³²⁾، فسر موده زانهکی شه هه زوریان ل وه لاتئی شامی ب ناقتی شه هه دین ئه یوبه کر کوری مهحه مدی شه هه زوری (755 مش/ 1354 ز) ل دهق زانایین باژیری

دیمه شقی خاندیه وهکی ئه بی ئه ل فهل کوری عه ساکری و هه ل وی باژیری وه غمر کریه⁽³³⁾.

هه ردهما ئماژه ب دیروکا ئه یوبی و مهمالیکین ده ریایی دهنته کرن کوردین هه کاری ژی دگل دا هه نه و چهن دین کسهههتی و زاناو فهقیه خودان رول و کاریگریا خوه هه یوبی ل وان وه لاتان وهکی فهقی عیسایی هه کاری (م: 585 مش/ 1189 ز) ل دهست پیکا ژانانا خوه کاری ماموستایی کریه ل قوتابخانه یا (الزوجاجیه) ل حله بی و نیک ژوان میران بویه پیوهندی ب سه کرده شیرکوی کری ل دهما هیر شین لسه وه لاتئی مسری، و رولهکی گرنک هه یوبی ددانان و هرگریتا پوستی و هه رتهی بو سه لاهه دین پشتی مامی وی شیرکوی وه غمر کری و هه ردهم جل و بهر گین سهه بازی و ده سوکهکا فهقیهان ل بهر خوه دکر⁽³⁴⁾.

زیدهباری ئه قین مه ل سه ری ئماژه دایی کونونه ییت کسهههتیت کوردین رهوشت بهر ز ل شامی و مسری دزورن ددهمی فهکولینی وک عومهری کوری موزه فسر جهماله دین هه کاری کو (حاجب) بول دیمه شقی ئه ق پوسته و هرگریه ول دیمه شقی سال (680 مش/ 1281 ز) هاتیه شه هید کرن ژ لایی مه غولان فه دیروک نیس (الیونینی) دبیژیت کسههکئی ناسیار بوویرو رهوشت بهر زیاده داریا خو ((... کثیر الدیانه المروءة، الشجاعة و مکارم الاخلاق...))⁽³⁵⁾.

ههرو هسان ل دوماهی سال سده سالی (7 مش/ 14 ز) میرهکی هه کاری ب ناقتی داودئ کوری موحه مدی هه کاری کو ناسیار بویه ب ناقتی میر عیماده دین کوری میر بهر ده دینی هه کاری سال (609 مش/ 1212 ز) ژ دایک بویه و پوستی (نیابه السلطنة) یی سولتانی مهملوکی ناسر کوری قه لاوون و هرگریه ل کهله جعه بهر⁽³⁶⁾ ول باژیری دیمه شق و قودسئ خاندیه و سال (700 مش/ 1300 ز) وه غمرا دوماهی کریه⁽³⁷⁾. ههرو هسان فهقیه عه بدولعه زیز کوری ئهحه مدی هه کاری یی بهر نیاس ب (ابن الخطیب الأشمونین) کاری دادوهری ل باژیرین مسری کریه ول دوماهی سال (727 مش/ 1327 ز) چویه قاهره و کاری ماموستایی کریه و پشتی ماویهکی و هه مان سال دا وه غمر دکمت⁽³⁸⁾.

سهه رای زه لمان ئاقره تین هه کاریان ژی ئه ق ناسناقه بریه وان وه لاتان و ناقتی و دهنگیا خوه هه یوبی بونمونه جویره کچا ئهحه مدی کوری ئهحه مدی هه کاری گرنگی ب زانستی دایه بتاییهت زانستی فسر موده یان ول دهق زانایی فسر موده یان سهههتی کوری عومهری کوردی (م: 720 مش/ 1320 ز) خواندیه

وسالا (783مش/1381ز) وه غمر كـريه وناقـدار بويه ب كـسهـكا خـير خـواز ودينـدار⁽³⁹⁾. هـر وهـسان خـويشـكا جوـيرايـي يا بـجوـكـتر ب دهـد سالانـ ئهـوژى بنـاقى ئهـسماء كـچا ئهـحمـهـدى هـهـكارى كـرنگى ب خـوانـدنا زانـستى فـرمـودـهـيان دايـه ل باـژيـرى قـاـهـيره سـالا (770مش/1368ز) وه غمر كـريه⁽⁴⁰⁾. دهـليـقه نـينه ئهـم لـقـيره ئامـاژى بـهـمى وان كـهـسايهـتـين كـورد لـشامى و مسـرى بـكـهـين يـين بناسـناقى باـژيـرين خـويى كـوردى لوـيرى هـاتـينه نياسـين و دبـهـر پـهـريـن دـيروكـى دا هـاتـيه تـومار كـرن بـتـتى ئهـفه نمـونهـين مه ئامـاژه پـيداى ئـيك ژ ديار تـرين بهـلگـهـيانه كو كـورد شـيـايه كار پـهـريا خـو لسـهـر دـيروكـا شـامى و مسـرى بـكـهـين لسـهـر دهـمى ئهـيوبى و مهـلوـكى و ناقى پـتـريا باـژيـرين كـوردى بـقى چـهـندى لوان وه لاتان هـاتـينه ناقـدار كـرن و بهـر نياس بـوينه.

2- به لاف بونا ناسناقين هوزو بنه مانين كوردان ل شامى و مسرى:

ناسناقى گورانى ژى ئيك ژ ناسناقين بهر نياس بويه د ديروكا وه لاتين مسرى و شامى دا تايبهت ل دو ماھيا سهردهمى ئهيوپى و دهما دهسته لاتا دهولمتا مھماليكين دھريايى هممى دا وچھدين نموونه هھبوينه وهكى ئيس ماعيلى كسورى عليى گورانى (م: 644مش/1246ز) كسهكى راستگو و فھرمانا ب چاكينى و نه كرن بخرايى كـريه ول جهى وى ل مالا (ابن سنان الحنيفه) ل مزگهفتا ديمه شقى بو و هھر ل وى باژيرى وه غمر كـريه⁽⁴¹⁾. هھر وهسان ناقى مير ئهيو ئه لغھ نام كورئ مھحاسن كورئ ئه حمه دى گورانى ل سالا (614مش/1217ز) ل باژيرى حھران ژ دايك بويه، ژلايى شيخين خوفه گوھداريا (صحيح البخارى) كـريه وهاتيه باژيرى ديمه شقى بو زانستى و تايبهت زانستى فھرمودھيان وسالا (695مش/1295ز) هھر ل وى باژيرى مريه⁽⁴²⁾. زاناو دادوھرى گوران موحمه دى كورئ موحمه دى كورئ به هھرامى گورانى ل سالا (625مش/1227ز) ژ دايك بويه وقازيى حھله بى بويه و كسارى ماموس تايبى ژى كـريه ل سالا (705مش/1305ز) وه غمر كـريه⁽⁴³⁾. هھر وهسان ناقى ئه حمه دى كورئ موحمه دى كورئ يوسفى كوردي يى گورانى (م: 820مش/1417ز) زانستى فھرمودھيان ل وه لاتى مسرى خوانديه ل دهف بابى خوه⁽⁴⁴⁾.

ناسناقھكى بنه ماله كا ديا كورد يا بهر نياس تايبهت ل سهردهمى دهسته لاتا دهولمتا مھماليكين دھريايى دا ئهـوژى ناسناقى ئهـزگھـشيه كو ناقى چھدين كھسان هاتيه وهكى ميرى مھزن موجير ددين ئهـبولھـيجا عيسايى كسورى خوشترى ئهـزگھـشى (700مش/1301ز) ئيك ژ ميرين مھزن و بوير

بويه ول شمرى عھين جالوت رولهكى مھزن هھبويه دشكاندنا مه غولان دا وچھدين مولكدارى ل وه لاتى شامى هھبوينه و دگھل مير علم ئهـددين سنجھر ئهـلھـلهـبى ل باژيرى ديمه شقى ب ريقھـدبـر و نوينـهـرى سولـتائى مھماليك بون⁽⁴⁵⁾.

مير بهر دهدين موسا كورئ سيفه ددين ئهـبى بهـكر موحمهـد ئهـزگھـشى (م: 715مش/1315ز) رولهكى گرنگ دشهرين دژى مه غولان دا هھبوو هوسا هاتيه پھسنه كرن كو ئيك ژ مھزنه ميرين بوير و ئازابو ((كان من اكابر الامراء و شجعانهم... و كان شهما شجاعا))⁽⁴⁶⁾.

ناسناقى كوردي (الكردى) ب دريژاھيا ديروكا ئيسلامى چھدين جاران هاتيه ب كارئينان، به هھر اپتر دسهردهمى ئهيوپى و مھماليكان دا هاتيه ب كارئينان و ب هژماره كا مھزن ئهف ناسناقھ هھبوينه، ئهفجا ئامـاژى زور ب كورتي ب هندهك كھسان دى دھين ژ بهر نه بونا بياقى پيدى، بونموونه خوانده قانئ ب ناف و دھنگ ل شامى ئهـوژى موحمهـدى كورئ عومر ئهـلـزين يى كوردي لسالا (565مش/1168ز) ژ دايك بويه و كرنكى ب زانستى خاندنان (القراءات) و ئهـدهـبى دايه ديوارى پزيشكى و چارھسھريا دھرونى ژى دا شمار مزايى هھبويه ول سالا (628مش/1230ز) وه غمر كـريه⁽⁴⁷⁾. ل دو ماھيا دهولمتا ئهيوپى ناقى دوو زانايين كورد هاتيه بناسناقى ئهـلكـوردى ب ناقين فھقيه زھينه ددين يوسف كورئ ئيراهيمى كوردي و فھقيه صالح عه لئهددين كورئ كوردي هھردووكھسان لسالا (643مش/1246ز) وه غمر كـريه⁽⁴⁸⁾. هھر وهسان زانايه كى كورد ب ناقى ئه حمه دى كورئ موحمه دى كوردي ئهـلـدھـشتى⁽⁴⁹⁾ ل سالا (634مش/1236ز) ل باژيرى حھله بى ژ دايك بويه ول مسرى زانستى فھرمودھيان خوانديه و دهستويريا زانستى و هھر گرتيه ولسالا (713مش/1313ز) ل باژيرى ديمه شقى مريه⁽⁵⁰⁾.

ھھر وهسال سهردهمى مھماليكين دھريايى ل وه لاتى شامى و مسرى ميرھكى كوردي ناقدار هھبويه بناسناقى كوردي يى بهر نياس بو ئهـوژى مير شھهـبـهـدين ئهـحمـهـد كورئ عليى كوردي بويه لسالا (752مش/1351ز) پوستى (نيابه) ل باژيرى غھززه و پاشى ل باژيرى ديمه شقى پوستى حاجب و هھر گرتيه پاشى بو ماوميه كى هاتيه زينداني كرن ل باژيرى ئهـسكـهـندريه ل سالا (771مش/1369ز) وه غمر كـريه⁽⁵¹⁾.

سھر مرآي قان ناسناقين كوردي ئهـويـن مه ئامـاژه دايى چھدين وهك زانا و فھقيه ئهـبو عمرو كورئ عيسايى كورئ درباسى مارانى يى ناقدار ب (ضياء الدين) ئيك ژ ناقدار ترين فھقيهين مھزھبى شافعى يى

سهردهمی خوه بویه، وکارئ ماموستایی ل قاهره کره و شلو فکرها چهن دین پهر توکین فقهی کره ل سال(602مش/1205ز) وه غمرا دوماهی کره (52).

هروهسا چهن دین کهسایهتین کورد ژ هوزا همیدی ژئ نائف هوزا خو لشامئ و مسرئ ناسیار کره وهک زانایئ کورد موهفقه دین نهولفاسم کورئ عومهرئ کوردئ همیدی ل قوتابخانهیا شهعبه ل حلهبی دناقبره سالین (633-642مش/1235-144ز) یا خاندی (53).

دیسان نائف هوزمکا دیا کوردی بیهرفههی لوه لاتین مسروشامئ دماوئ فکهولینئ دا بهربه لاق و بهرنیاس بویه نهوژئ ناسناقئ هوزا مزین یا کوردی همزه بانئ بو کو چهن دین کهسایهتی دبوارین جودا دا پئیش کئشی شارستانیهتا نیسلامی کرینه وهک زاهد و فهرمودهناس مهجده دین موحهمد کورئ خالدئ همزه بانئ نیک ژ مزنه شیخین فهرموده زانا بول شامئ، بو داخاز کرنا زانینئ هاتنوچوونا گلهک باژیرو وهلاتان کره و مکی بهغدا و مسرو شامئ و مکه ول دیمه شقی ل قوتابخانا بهلخیه مایه و شیخهکئ مزین و بهیهبیت و خودان ریزهکا مزین بویه ول حلهب بویه سال(687مش/1288ز) وه غمرا کره (54).

هروهسان ناسناقئ مههرانی ژئ کو نهوژئ نائف هوزمکا کوردی بویه لوه لاتئ مسرئ و شامئ به لاقبویه و مکی میر سهیفه دین مههرانی سال(683مش/1284ز) والیئ چهند باژیرین مسرئ بویه و مکی (البهنا، الأشونین) (55). هروهسان هوزمکا دی یا کورد ل وه لاتئ مسرئ ناسیار بوب نائف هوزا نهلبابیری (56) کو رولهکئ گرنگ دریفه برنا پوستین کارگیری دا هه بویه و مکی سهیفه دین نهلبابیری (756مش/1355ز) کو چهن دین پوستین کرنگ و مرگرتینه و مکی پوستئ نیابا جهعبه چهن دین جارا و مرگرتیه و دوماهیگ جار سال(753مش/1352ز) بویه و کهسهکئ شاره زا و هوشه مبر بویه (57)، و نائف کورئ وی میر علم نه دین هاتیه کو هاتیه نیاسین ب کهجهکئ باش و جوان ل باژیرئ همایی ل دور و بهرین ژئی سیه سالیئ دا وه غمرا کره ل سال(764مش/1362ز) (58).

بی گومان چهن دین ناسناقین دی بین کوردی ههنه کو جه و کاریگه ریا خوه دناف دیروکا وه لاتین مسروشامئ دا کرتیه تا وی رادهی هوزین کوردی هاتینه پهسنه کرب چهند شیوازان و مکی (العماد الاصفهانی) دیروکنقیس و نقیسه مرئ دگهل (صلاح الدین) دبیژیت ((..... وکل حمیدی فی الروع حمید، بالحرب عمید وکل هکاری علی القرن عکار، فی الوغی

کرار، للقتا جرار، وکل زرزاری بالأسد زار، للیساله کاس من العار عار، وکل مهرانی فی القتال ماهر وللرجال قاهر....)) (59). ژبه نه بونا بیافئ پئدقی و سنوردار کرنا قهبارئ فکهولینئ نهشتین زیدمتر نمونهیان ناماژه بکهین، بی گومان هه بونا فان ناسناقین هوز و بنهماله و باژیرین کوردان ل وان وه لاتان به لاق بوین خهکئ وان پئ ناسنابون و بهری دهمئ فکهولینئ چ پیزانین لسه دهقرو باژیرو هوزین کوردی نه بونه، لی پشتی هینکئ خهکئ وان چهن دین پیزانین لسه کوردان زانین.

2- زاراقین کوردی:

هه دهمه دیقچون و فکهولین لسه بابیهتین رهوشه مبریی بهینه نه انجام دان دناف زیدمترین دیروکی دا و تاییهت لسه دهمین نهیوبی و مهمالیکن دهریایی دا، کومهکا پیف و زاراقین کوردی بین رهسهن دئ رون و ناشکرا بن، تاییهت بنهمالا نهیوبی و سه مرکزده و جهنگاوهرین کورد دگهل خوه هژمارهکا وان پیف و نفاق و زاراق و دهستهواژیهین کوردی برینه وان وه لاتان و پشتی هینگئ زوربهیا وان پیف و زاراقین کوردی دناف فهرهنگین سهربازی و کارگیری بین دهولته نهیوبی و مهمالیکا دا جیگیر بویه و هندک ژوان بویه زاراقین فهرمی بین دهولته مملوکی، زوربهیا دیروکنقیسین مملوکی نهف پیقه ب زمانئ فارسی قهلم داینه بهلی دراستی دا پیفین کوردی و فارسی نه ژبه کو ههردو زمان ژ بهرتهی مالباتا ئاری نه، بهلی ژبه کو فارس پتر وهک نهتهوه هاتینه نیاسین ژ کوردان ههرتشتئ ههفیشکئ وان و کوردان بنافئ فارسان هاتینه تومار کرن بتاییهت ژ لایئ زمانئ قه و رنگ و روخسارئ وان پیفان کوردی پیقه دیاره، چونکی دهر کهتتا وان پیف و زاراقان دنده بیاتین سهربازی و ریقه بهرین مسروشامئ دا ههفدهمه دگهل په دار بونا کوردان و مرگرتتا دهستهه لاتئ ژ لایئ بنهمالا نهیوبیان و درینگ زمانئ کوردی دا چوپنه دناف فهرهنگین مملوکی دا یان ژئ وهکی دیار و ناشکرا چو دهمان مسروشام ژ لایئ مالباتهکا فارسی قه نه هاتیه ب ریقه برن (60).

چهن دین نمونه بین پیف و زاراقین کوردی ههنه کو چوپنه وان وه لاتان و جهئ خوه دناف بهر پهرین دیروکی و نه دهمی دا ل دهمئ نهیوبی و مهمالیکن دهریایی دا کرتینه و هاتینه ب کارنinan ژوان:

نیک/ په یفا نیمچه (النجاه) (61):

نیک ژوان پیفین کوردی - فارسی به کو هاتیه بکارنinan ددیروکا نهیوبی و مهمالیکن دهریایی دا ژبو

جورهکي ځمجهري کو وکي شيري بويه بهس يی بچويکتره ژلايی قهاره ی ځه بهلکي گلهگ جار ان دهاته هملگرتن دناځ بهريکهکي دا وبههر اپتر ددینانه دبهر سينکي خوهدا، وب کارئينانا وي گلهک يا کيم بويه بهلکي بو هندهک کارين پيدفي دهاته ب کارئينان وتانوکه دناځ وهلاتين روژ ههلاتي ژي هر مایه(62)، ول دهما ئبن واصل ناماژي ب کوشتنا ميری خاچ هملگران (ابرنس ارناط) خوداني باژيري کهرک ل دهما سهرکهفتنا موسلمانا دشهری حمتين دا سولتان سهلاحددین وي دکوژيت ب فی جوری شيري ((...فسل النجاه وضربه بها محل کتفه...)) (63).

دوو/شباباش(64):

ئف پيځفا کوردی کيم هاتيه ب کارئينان دژيدمزين ديروکی يين سهردمی ئيوي ومهلوکي دا دهما شهرو هفرکی دناځبرا ئيويبين شامي ومهاليکين تورکی ل مسري دروست بوي، دهما هيزين ئيوي گهشئينه دهفرا عهباسيه نيزيکي سنورين مسري هرچنده لدست پيکي لهشکري ئيويبين سهرکهفتن پشتي هندهک نهخشه وپيلانان مهاليکين تورکی ئيويين لايهنگرين ئيويبين شامي شهري نهکري ههفسهنگيا شهري هاته گوهرين ئف پيځه هاتيه ب کارئينان((...لمما انكسرو المصـريون صباح الجاويش(65):شباباش...)) (66)، وپاشي ئو مهاليک درهفن وديژن مه لهشکرو نافي ودهنگيا کوردين قهيموري شکاند((نحن كسرنا العسکرو السمعة للقيمرية الاكراد)) (67).

سي/بو غچه(بقجه)(68):

تيک ژوان پيځفانه کو گلهک جار ان هاتيه ب کارئينان وچندين ژيدمران ناماژه دايعي، شاه موعهزم عيسا(م:624مش/1227ز) دهاد ددگههي دا ناماده دبیت دگهل وي بو غچه وکمي وکولاف دگهل بون وفهرمان کر کو دادومر ژي بکهنه بهرخوه وژترسا دا دادومر کر نه بهرخوه ((بيعث المعظم بقجه فيها قباء وکلوته وامر أن يحکم بهما بين الناس)) (69). ههروسان چندين جار ان ناماژه ب فی پيځي هاتيه تا دوماهيا سهردمی مهاليکين ديريبي دا ههردمينيت(70).

چار/پيځفا زاد:

ههرچنده ئف پيځه د بنهرمت دا پيځهکا عهرييه لي بو واتايا خارني ئف پيځه بکار نهينايه بهلي کوردان بو واتايا خارني بکار ئينايه، نهخاسمه دسهردمی ئيويبين دا چندين جارا دژيدمران دا هاتيه وتاييهت سهردمی سهلاحددیني دا وچيدبیت

کوردان ل وان وهلاتان ژي بکار ئيناييت وتانوکه ژي يا بهردوماهه، دژيدمزين ديروکی دا ب چندين شيوزان هاتيه ل هندهک جهان هاتيه (زاد وطعام) ول هندهک جهنين دي هاتيه (مساو وزاد)(71)، ل سالا(573مش/1177ز) کو يانافدار ب شهري رمله دهما سولتان سهلاحددیني فياي ژ مسري دهر بکفیت و بهرف باژيري عهسقلان ل سهرکنارين ديريبي ل فلهستيني هيزين خوه ئينايه خواري وپاشي بهرف کلهها تل سافيه(72) چو ولهشکرسهر پري بشهرچون دگهل خاچ هملگران وهژمارهکا زور ژ موسلمانا کوشتن هندهک ژي هاتيه نيخسیرکرن وکي فهقي عيسايي ههکاري، وموسلمان توشي شکهستني هاتن وپاشي سولتان سهلاحددین ب شهف بهرف وهلاتي مسري دچيت نه چ ري نيشاندر و نهئاځ وخارن دگهل نهبون((...وسار صلاح الدين في الليل الى مصر بغير دليل ولا ماو ولا زاد...)) (73).

ههروسهسان ل رويدانين سالا(643مش/1245ز) ناماژه ب زانايهکي مهزهبي حنهيلي دهيتته کرن ب نافي زيانددین ئبو ئيبراهيم محاسن کوري عهبدولمهلك کوري عهلي ئفي کهي ل باژيري ديمهشقي خانديه وکسهکي ديناروزاهد وزيرمک ونه دهمارگير هاتيه نياسين وهرژي کرنا وي بو پله وپوست وخارن وجل وبهرگان نهويه وئف پيځه هاتيه بکارئينان((...ولا تنعم في ملبس ولا مأكلا ولا زاد...)) (74).

پينچ/پيځفا قولنج(75):

دهما (ابن الاثير) ناماژي ب رويدانين سالا(585مش/1189ز) دعت ئف پيځه هاتيه بکارئينان ژلايی وي ځه وب فی شيوزي وديژيت: فی سالي هژمارهکا مهن ژ خاچ هملگران هاتبون کوشتن وئهر دتري بيئها نهخوش ببو وکمش وهوا بيهن نهخوش بيون، دهروني سهلاحددیني تیک چوبو وقولنجهکا بهيز لي پيځفاببو((...انحرف مزاج صلاح الدين، وحدث له قولنج مبرح...)) (76).

شهش/پيځفا ريفاس (الريباس)(77):

درويدانين سالا(597مش/1200ز) ل هيفاشهعباني دا بيځهلهزهکا مهن وبهيز ل دهفرا (الصعيد) ل وهلاتي مسري رويدا وگلهک ناقاهي خراب کرن وئف بيځهلهزه دريژدبیت تا وهلاتي شامي ودهفريين سهر کنارين ديريبي دچيت وکاريگهريا خوه لسهر باژيري عهکا وصور وديمهشق وبانياس دکمت وخهکي وان ههمي جهان درهفنه ژدهرفه وژمال

دهر دکهفن بهر هف چول ومهیدانان دچن وخه لکئی به علمه کی دچنه ریفا سال چیا این لبنانی ول دهما بیقه لمرزئ که فرین مزین فیکه متن وچندین خه لک مرین وکله با به علمه کی چند بهر ژئ دکهفن ((خرج قوم من بعلبک یجنون الریاس من جبل لبنان)) (78). ژبهر کو ریفا س گیا یه کی ناقدرئ چیا این کوردانه جیدبیت وی دهمی کورد ژئ چوینه ریفا سا لهورا نهف پیقه هاتیه بکار نینان لئ راسته ل دهفرین شامئ ولبنانی ژئ هه بویه بهس جیدبیت وان نهف گیا یه ب ناقه کی دی نیاسی بیت چونکی بهری دهمی فه کولینئ نهف پیقه نه هاتیه ب کار نینان ل وان وه لاتان.

حهفت/په یفا رهنگ(رنک)(79):

ههر کومله به کی یان دهولمه ته کی لوگو (شیعار) و ئالایی خوه هه بویه داکو بهیت ژئیک جو دارن کومله گه هه ک بو کومله گه هه ک دی یان دهولمه ته ک بو دهولمه ته ک دی وه همی دهولمه تین ئیسلامی ونه ئیسلامی ئالایی خوه هه بویه کو پیک دهات ژ رهنگه کی یان لوکویه کی (80) په یفا رهنگه هاتیه بکار نینان ل سال (694مش/1294ز) دهما میرین مسرو شامئ سویندا وه فاداریئ بو سولتانی مملوکی زیننه دین کتبخایی ناسیار بمه لک ئه لعدال (694-696مش/1294-1296ز) دخون و وه لات خه ملاند و مزگینی هاته راگه هاندن و نه لزه هه بی هوسا په سنا وی دکهت:

وکان رنکه فی أيام امرته هکذا..... وفی أيام ملکه الرايات الصفر (81)

ههروهسان هه مان دیروک نفیس دهما ئامازئ ب میره کی مملوکی دکهت ب ناقئ میر سنقر الاشقر یئ ناقدار ب میسرئ مزین (م: 691مش/1291ز) کو دهما شاهئ ئه یوبی شاه ناسر یوسف دال باژیرئ حله بی هاتیه زیندانی کرن لئ دهما هیرشا هولاکو بو سهر شامئ هاتبو ئازاد کرن وماو میه کی دگه ل هیزین مه غولان کارکریه وچند کورمه ل دو یف خوه هیلاینه وان ژئ دگه ل مه غولان کارکریه کو ئیک ژوان بویه سهر کرده ورهنگئ وی یئ رهش بویه دناقه برا دوو سپیان دا ((خلف عده اولاد وبعضهم أمراء وله ابن فی التتار من مقدمیهم واما رنکه فجاخ أسود بین أبيضین)) (82).

ههشت/په یفا دوبیت(الدوبیت)(83):

نهف پیقه ژلایی دیروکنفیسئ ناقدار (الکتبی) فه هاتیه ئامازه پی دان ل دهما دهنگ وباس و پیزانین لسهر هوزانفانی کورد شیخ جهماله دین ته ها کورئ ئیبراهیمی ههز مبانئ (م: 677مش/1278ز)

یئ ئه ربلی تومارکرین و په سنا وی دکهت و دبیزیت که سه کی زیره ک وشاره زابویه ودهسته کی ریکهستی وباش ل هوزان ژ جورئ دوبهیتی دا هه بویه ((وله ید فی النظم ویجید فی الدوبیت...)) (84).

نهه/په یفا تهخت(التخت)(85):

ئین خه لدون په یفا (التخت) دپهرتوکا خوه داب کار نیایه بهسئ سولتان ئه شرف کورئ قلاوون (689-693مش/1290-1293ز) دکهت دهمال وه لاتئ شامئ و تاییهت ل باژیرئ حومسئ وه فدهک دهیته دهف وی ب سهر کر دایهتیا مهنا کورئ عیسا وی وهفقال وبرا این وی دهنیرینه وه لاتئ مسرئ وزیندان دکهت تا سولتان کتبخا دهیته سهر تهختئ دهسته هلاتئ وان ئازاد دکهت ((وبعث بهم الی مصر فحبسوا بها حتی أفرج عنهم العادل کتبخا عند ما جلس علی التخت)) (86).

دهه/په یفا چرخ(الجرخ)(87):

سال (580مش/1184ز) دهما سولتان سه لاهه دینی قیای کهله ها که رهک (الکرک) بگریهت وله شکرئ خوه ئاماده دکهت وکه ره کی دور پیچ دکهت و فیرمائی دکهت هیرشی کهله بی بکن ب تیرو بهران وکه سهک نه شیا بچیت دناف کهله بی دا ژبهر هافیتنا تیرو بهران ب چهرخان ((فلم یقدر أحد علی الدنو منه لکثرة الرمی علیهم بالسهم من الجروح والقوس)) (88). ههروهسان په یفا (الجرخ) درویدانین سال (616مش/1219ز) هاتیه دهما خاچ هه لگران دهست دانایه سهر باژیرئ (دمیاط) له شکرئ موسلمانا توشی گه لکه هافیتنا تیران بو ژلایی مهجنیق وچهرخان فه ((وبقوا یرمون بالمنجنیق والجروح الی عسکر المسلمین)) (89).

دوماهیک:

پشتی دوماهیک ئینانا قئ فه کولینئ ئهم گه هشتینه چند ئه ناجما ژوان:

ئیک - پشتی بنه مالا کوردین ئه یوبی دهسته هلات ل وه لاتین مسرو شامئ و مرگرتی هژماره کا مزین ژ کهس و هوزوبنه ماله یین کورد مشهخت بونه وان وه لاتان و دگه ل خوه چندین ناسناقین کوردی کو دهر برین ژ باژیر و دهقرو هوزو بنه ماله یین وان دکرن دگه ل خوه برن کو بهری دهمی فه کولینئ ئهو ناسناق ب وئ قهبارئ مزین نه بوینه.

دو — هندك زاراف و پييف و ئيديه ميين كوردى ل وان وه لاتان پييدا بون وهاتنه ب كارئينان، ورون اكبير و ديروك نقيسين وى سهردمى دناف بهر پيرين ديروكا وان ولاتان بكارئينان وتانوكه زى ديارستينه دناف پيرتوكين وان دا.

سى - چيندين پييف وزاراقتين كوردى كو ديروك نقيسين وى سهردمى بو نعتها فارسا قهلم داينه لى دراستى دا ئهو پييف وزاراف كوردينه وكوردان برينه وان وه لاتان وبه لگه لسرفى چيندى ب هيچ رهنكه كى فارسان دهسته لات ل وان وه لاتان نه كرىه داکو بوان بهينه هژمارتن، لى ياخويايه كو كوردان بو ماوى دهوروبيرين ههشتى سالان حوكم ل وان وه لاتان كرىه ئهف چينده زى يابى كارتكرن نابيت.

پهراويز:

(1) الذهبى، تاريخ الاسلام و وفيات المشاهير والأعلام، تحقيق: عمر عبدالسلام التدمري، دار الكتاب العربي، طبعه الثانية، (بيروت: 1993)، ج 15، ص 289؛ الصفدي، الوافي بالوفيان، تحقيق: أحمد الأرنؤوط وتركي مصطفى، دار احياء التراث، (بيروت: 2000)، ج 11، ص 116.

(2) چافدينر يا بيت المال: پوسته كى بهر زوبنده كو گرنگى و چافدينر يا سرجهم ئهو بهرهم و پارى ژهمى دهقرين دولمتى دهيت دكر وينتقى به ئهو كسى قسى پوستى و مر بگريست كسى كسى ديندار و دادپور و روزانوا باقر بيت، ابن فضل الله العمرى، مسالك الأبصار في ممالك الأمصار، النشر المجتمع الثقافي، (أبو ظبي: 1423 هـ)، ج 3، ص 451؛ القلقشندى، صبح الأعشى في صناعة الإنشاء، دار الكتب العلمية، (بيروت: د.ت)، ج 4، ص 32.

(3) الكتبى، عيون التواريخ، تحقيق: نبيلة عبد المنعم داؤد وفيصل السامر، دار الحرية للطباعة، (بغداد: 1984)، ج 21، ص 420. چيدبيت نافى بابى وى بخوه ئامد نهيبت لى ب كورى بازيرو ئامدئ هاتيبته قهلم دان.

(4) ههمان ژيدمرو بهرگ ولاپهه.

(5) المقرئى، السلوك لمعرفة دول الملوك، تحقيق: محمد عبدالقادر عطا، دار الكتب العلمية، (بيروت: 1997)، ج 2، ص 270.

(6) الصفدى، أعيان العصر وأعيان النصر، تحقيق: علي أبو زيد، نبيل أبو عشمه، محمد موعده، محمد سالم، دار الفكر المعاصر، (بيروت- دمشق: 1998)، ج 4، ص 561؛ ابن كثير، البداية والنهاية، دار الفكر، (دم: 1986)، ج 14، ص 115.

(7) ابن كثير، البداية والنهاية، ج 14، ص 89، 138؛ النعمى، الدارس في تاريخ المدارس، تحقيق: إبراهيم شمس الدين، دار الكتب العلمية، (بيروت: 1990)، ج 1، ص 421.

(8) ابن حجر العسقلانى، الدرر الكامنة في أعيان المائة الثامنة، تحقيق ومراقبة: محمد عبدالمعيد ضان، مجلس دائرة المعارف العثمانية، ط 2، (صيدر اباد/الهند: 1972)، ج 1، ص 117.

(9) ههمان ژيدمرو بهرگ، ص 17.

(10) ابو شامه، تراجم رجال القرنين السادس والسابع (المعروف بالذيل على الروضتين)، راجعة: عزت العطسار الحسينى، دار الجيل، ط 2، (بيروت: 1974)، ص 275.

(11) الذهبى، تاريخ الاسلام، ج 14، ص 537؛ الغساني، المسجد المسبوك والجوهر المحكوك في طبقات الخلفاء والملوك، تحقيق: شاکر محمود عبد المنعم، دار البيان، (بغداد: 1975)، ج 2، ص 558.

(12) اليونينى، ذبيل ممر الزمان، دار الكتاب الاسلامية، ط 2، (القاهرة: 1992)، ج 2، ص 365.

(13) الذهبى، تاريخ الاسلام، ج 49، ص 159.

(14) ههمان ژيدمرو، ج 50، ص 269. الاسنوى، طبقات الشافعية، تحقيق: عبدالله الجبوري، مطبعة الارشاد، (بغداد: 1971)، ج 1، ص 154.

(15) الصفدى، الوافي بالوفيات، ج 5، ص 112؛ ابن حجر العسقلانى، الدرر الكامنه، ج 6، ص 32.

(16) اليافعى، مرآة الجنان وعبرة اليقظان في معرفة ما يعتبر من حوادث الزمان، ووضع حواشيه: خليل المنصور، دار الكتاب العلمية، (بيروت: 1997)، ج 4، ص 188؛ ابن كثير، البدايه والنهايه، ج 14، ص 64.

(17) ابن حجر العسقلانى، انباء الغمر بأبناء العمر، تحقيق: حسن حيشى، المجلس الأعلى للشؤون الاسلامية - لجنة احياء التراث الاسلامي، (القاهرة: 1969)، ج 1، ص 227.

(18) الذهبى، تاريخ الاسلام، ج 15، ص 144.

(19) ابن حجر العسقلانى، الدرر الكامنه، ج 4، ص 120.

(20) الذهبى، العبر في خبر من غير، تحقيق: أبو هاجر محمد السعيد بن بيسونى زغلون، دار الكتب العلمية، (بيروت: 1985)، ج 4، ص 14.

(21) ههمان ژيدمرو بهرگ، ص 100.

(22) ابو شامه، تراجم رجال، ص 348؛ الذهبى، تاريخ الاسلام، ج 15، ص 65.

(23) ههمان ژيدمرو، ج 15، ص 122.

(24) الأسنوى، طبقات الشافعية، ج 1، ص 382؛ ابن الملن، العقد المذهب في طبقات حملة المذهب، تحقيق: أيمن نصر الأزهرى، سيد مهني، دار الكتب العلمية، (بيروت: 1997)، ص 393؛ ابن قاضى شهيه، طبقات الشافعية، تحقيق: الحافظ عبدالعليم خان، دار النشر العالم الكتب، (بيروت: 1407 هـ)، ج 2، ص 236.

(25) الذهبى، العبر فى خبر، ج 4، ص 8؛ اليافعى، مرآة الجنان، ج 4، ص 179؛ ابن حجر العسقلانى، الدرر الكامنه، ج 3، ص 89.

(26) الصفدى، أعيان العصر، ج 2، ص 733.

(27) ابن كثير، البداية والنهايه، ج 14، ص 171.

(28) الذهبى، العبر فى خبر، ج 3، ص 92؛ فوزيه يونس فتاح، كمال الدين الشهرزورى، بحث منشور فى مجلة جامعة دهوك، مج 3، العدد (1)، كانون الاول، 2000، ص 81-83.

(29) الذهبى، سير أعلام النبلاء، دار الحديث، (القاهرة: 2006)، ج 16، ص 139.

(30) المقرئى، السلوك، ج 1، ص 363/500.

(31) به عقوبى شههر زورى (م: 707مش/ 1306ز) سهر كردايتيا كوردنين شههر زورى دكت دزى شهري مهولان وتاييت ل شهري عين جالوت لسالا (658مش/ 1260ز) سهر دهمى سولتاني مملوكى سهر دهمى قوتزى رولهكئى كاريگروير چاف دوى شهريدا نمنجام دن لئى سهر دهمى سولتاني مملوكى مملك منسور قهلاوون (678-689مش/ 1279-1290ز) مير يه عقوب دناقوته دزيندانى دا بلى پاشى سولتان مملك نهمى شرف خليل (689-693مش/ 1290-1293ز) نازاد دكت. ابن حجر العسقلانى، الدرر الكامنه، ج 6، ص 206. ول بازيرى قاهره وه غيرا دوماهينى دكت. المقرئى، السلوك، ج 2، ص 412؛ ابن تغرى بردى، النجوم الزاهرة فى ملوك مصر والقاهرة، وزارة الثقافة والارشاد القومي، دار الكتب، (مصر: 1969)، ج 8، ص 225.

(32) ابن حجر العسقلانى، الدرر الكامنه، ج 3، ص 201-202.

(33) هيمان زيدر، ج 1، ص 549.

(34) ابن خلكان، وفيات الأعيان وأنباء أبناء الزمان، تحقيق: احسان عباس، دار صادر، بيروت، ج 1، ص 2، ج 3، طبعة 1990، ج 4، طبعة 1970، ج 5، طبعة 1994، ج 6، طبعة 1990، ج 7، طبعة 1994، ج 3، ص 497-498.

(35) ذيل مراه الزمان، ج 4، ص 120.

(36) كلهها جه عيبر: كلهها بناق ودهنگه ل وه لائى شامى دكهفته سهر روبرائى فورات يلاقوت الحموى، معجم البلدان، دار الصادر، (بيروت: 1995)، ج 2، ص 142.

(37) الصفدى، أعيان العصر، ج 2، ص 349-350؛ الوافى بالوفيات، ج 13، ص 311؛ حسن، اسهامات الكرد فى الحضارة الاسلاميه دراسة عن دور الكرد الحضاري فى مصر وبلاد الشام خلال عهد المماليك البحريه (648-784ه/ 1250-1382م) دراسة حضارية، دار سبيريز للطباعة والنشر، ط 1، (دهوك: 2008)، ص 92.

(38) ابن الملقن، العقد المذهب، ص 411؛ ابن قاضى شهبه، طبقات الشافعيه، ج 2، ص 264؛ ابن العماد الحنبلى، شذرات الذهب فى أخبار من ذهب، تحقيق: محمود الارناؤوط، دار ابن كثير، (دمشق-بيروت: 1986)، ج 8، ص 138.

(39) ابن حجر العسقلانى، أنباء الغمر، ج 1، ص 245.

(40) ابن حجر العسقلانى، الدرر الكامنه، ج 1، ص 430.

(41) أبو شامه، تراجم رجال، ص 276؛ الذهبى، العبر، ج 3، ص 251.

(42) الفاسى، ذيل التقييد فى رواة السنن والأسانيد، تحقيق: كمال يوسف الحوت، دار الكتب العلمية، (بيروت: 1990)، ج 2، ص 355.

(43) ابن حجر العسقلانى، الدرر الكامنه، ج 5، ص 435.

(44) السخاوى، الضوء الملامع لأهل القرن التاسع، منشورات دار المكتبه الحياه، (بيروت: د.ت.)، ج 2، ص 213.

(45) ابن كثير، البداية والنهايه، ج 13، ص 242؛ المقرئى، السلوك، ج 1، ص 518.

(46) المقرئى، السلوك، ج 2، ص 512؛ ابن تغرى بردى، النجوم الزاهرة، ج 9، ص 232.

(47) الذهبى، العبر فى خير، ج 3، ص 201.

(48) أبو شامه، تراجم رجال، ص 272-273.

(49) الدشتى، دهقمر كه دكهفته دن اشيرا اربيل وتيريز دا وب زمانى عمجه مان دا ب واتايا بيايان دهيت، الزبيدى، تاج العروس من جواهر القاموس، المطبعة الخيرية، (مصر: 1306ه)، ج 1، ص 544.

(50) ابن حجر العسقلانى، الدرر الكامنه، ج 1، ص 346-347.

(51) هيمان زيدر، وبيرو، ج 6، ص 243.

(52) ابن خلكان، وفيات الأعيان، ج 3، ص 242-243.

(53) ابن شداد، الأمل الخظيرة فى ذكر امراء الشام والجزيرة، تحقيق: يحيى زكريا عبادة، منشورات وزارة الثقافة، ج 1 (دمشق: 1991)، ج 3 (دمشق: 1978)، ج 1، قسم 1، ص 261.

(54) الصفدى، الوافى بالوفيات، ج 3، ص 31؛ الكتبى، عيون التواريخ، ج 21، ص 431؛ المقرئى، السلوك، ج 2، ص 209.

(55) المقرئى، السلوك، ج 2، ص 183.

(56) هوزا نعلبايرى: هوز هكا مهن يا كوردانه دكهفته دهقمر شاهره زورى. زرر صديق توفيق، القبائل والزامات القبلية الكردية فى العصر الوسيط، دار الزمان للطباعة والنشر، (اربيل: 2016)، ص 29. بو پتر پيزارينا سهارت هوزو بنهمالعين كوردان بهرى خوه بده: توفيق، القبائل والزامات القبلية الكردية ص 25-240.

(57) الصفدى، أعيان العصر، ج 2، ص 36؛ ابن حجر العسقلانى، الدرر الكامنه، ج 1، ص 562.

(58) الصفدى، أعيان العصر، ج 2، ص 421-422.

(59) الفتح القسى، ص 178.

(60) زرر صديق توفيق، كومهلگای كورد هوارى له سدهم كانى ناوهر است، ناوهندى ناوتيز بو چاپ وبلاوكردهوه، (هوليز: 2014) ل 167-168.

(61) النجاه: لغيرى باسى خنجر هكا كشانمى يه مقوس) شانكو وهكى شير هكى بچويك يان نيغ شير وب پهيقهكا فارسى هاتيه نياسين ب چندين شونواز هاتيه (نمجه، نمجا، نمجه...) ابن واصل، مفرج الكروب، ج 2، ص 195. نف زاراقه هاتيه ب كار نينان بو شير هكى كورت كو سولتاني دهملگرت حسن حلاق، عباس صباغ، المعجم الجامع فى المصطلحات الايوبيه والمملوكيه والعثمانية ذات الأصول العربية والفارسية والتركية المصطلحات الادارية والعسكرية والسياسية والاقتصادية والاجتماعية والعائلية، دار العلم للملايين، (بيروت: 1999)، ص 223. وب واتايا نيغه يان نهتهام دهيت. گيوى موكرىانى، فهرهنگى كردستان، دهنگاى چاپ وبلاوكردهوه ناس، (هوليز: 1999)، ص 888. (الناه) د زمانى فارسى وكوردى دا ب واتايا نيغ دهيت. محسن محمد حسين، الجيش الايوبى فى عهد صلاح الدين تركيبه، تنظيمه، أسلحته، بحريته وأبرز المعارك التى خاضها، دار ناس للطباعة والنشر، ط 2، (اربيل: 2003)، ص 169.

(62) حسين، الجيش الايوبى، ص 169.

(63) مفرج الكروب في أخبار بني أيوب، ج1، ج2، ج3، تحقيق: جمال الدين الشيبان، ج4، ج5، تحقيق: حسين محمد، سعيد عبدالفتاح عاشور، دار الكتب والوثائق القومية- المطبعة الأميرية، (القاهرة: 1957)، ج6، تحقيق: عمر عبدالسلام تدمري، المكتبة العصرية، (بيروت: 2004)، ج2، صص 194-195.

(64) شاباش: پمپهكا كوردیه ب واتایا بهخشینهكی یان چهلمریزان یان نافرین یان بژی یان هر بژی دهیت. مورکریانی، فسر هنگی کوردستان، ل 617. هر ووسان دفر هنگین فارسی و عمر مبی نهف پمپهكا ب فارسی قلمم دایه ژبو دمئی مزگینییهكی یان دمئی سهر كهفتنی وب واتایا دست خوش. حسن عمید، فر هنگ فارسی عمید، چاپخانه ستهر، (تهران: 1374ه)، صص 858؛ محمد معین، فر هنگ فارسی، چاپ صحافی، چاپخانه ستهر، چاپ دوم، (تهران: 1375ه)، صص 1990.

(65) صاح الجاویش پمپهكا توركیم بو پلمكا سمر بازی دهیت ودرستی دا ب واتایا حاجب دهیت. محمد احمد دهمان، معجم الألفاظ التاريخية في العصر المملوكي، دار الفكر، (دمشق: 1990)، صص 51.

(66) العباسی، نزهة المالك والمملوك في مختصر سيرة من ولي مصر من الملوك، تحقيق: عمر عبدالسلام تدمري، المكتبة العصرية للطباعة والنشر، (بيروت: 2003)، صص 145.

(67) ههمان ژیدهر و بهرگ و لاپره.

(68) بوغچه: پمپهكا كوردیه ب واتایا پارچهكا قوماشیه دهیته ب كارئینان بو ههگرتن وپاراستنا پینقیین جل و بهرگ وپاره و كاغزین كرنگ. المقریزی، السلوك لمعرفة دول الملوك، تحقيق: محمد مصطفى زياده، دار الكتب المصرية، (القاهرة: 1934)، ج1، قسم 2، صص 371 هامش (1). بقچه پمپهكا كوردی فارسیه. مؤلف مجهول، تاریخ دولة الاكراد والاتراك تاریخ دولة الاكراد، تحقيق: موسى مصطفى الهسنياني، مطبعة جامعة دهوك، (دهوك: 2010)، صص 325 هامش (5). مورکریانی، فسر هنگی کوردستان، ل 119.

(69) مؤلف مجهول، تاریخ الدوله الاكراد، صص 325؛ الذهبي، تاریخ الاسلام، ج13، صص 279/496.

(70) بو ژیدهر پیزانینا لسهر پمپهكا بوغچه (بقچه) بهرئ خوه بده. ابن واصل، مفرج الكروب، ج3، صص 184؛ ابن حجر العسقلانی، أنباء الغمر، ج1، صص 16، 522؛ ابن تغری بردی، النجوم الزاهرة، ج8، صص 277، ج9، صص 153؛ النعمی، الدارس، صص 432؛ العلیمی، الأنس الجليل بتاريخ القدس والخليل، تحقيق: عدنان يونس عبدالمجيد نباتة، مكتبة دندیس، (عمان: د.ت)، ج2، صص 316.

(71) وصفی حسن، صلاح الدین ئهيووی قارهمانی كورد ودياردا جيهانی، چاپخانه خانى، (دهوك: 2015)، ل 77.

(72) تل الصافی: نهف كلهه گریدایه ب وه لاتی فلهستینی فه نزیکی باژیژی رمله یه یاقوت الحموی، معجم البلدان، ج2، صص 42.

(73) الأصفهانی، البرق الشامي، تحقيق: فالح حسين، مؤسسة عبدالحميد شومان، (عمان: 1987)، ج3، صص 40؛ مؤلف مجهول، تاریخ الدوله الاكراد، صص 102-103؛ أبو شامة، الروضتين في أخبار الدولتين النورية والصلاحية، تحقيق: ابراهيم الزريق، مؤسسة الرسالة، (بيروت: 1997)، ج2، صص 464؛ الذهبي، تاریخ الاسلام، ج12، صص 465.

(74) ابن العماد الحنبلي، شذرات الذهب، ج7، صص 387.

(75) قولنج: پمپهكا كوردیه ب واتایا نهخوشیهكی دهیت. مورکریانی، فسر هنگی کوردستان، ل 715.

(76) الكامل في التاريخ، تحقيق: عمر عبدالسلام تدمري، دار الكتاب العربي، (بيروت: 1997)، ج10، صص 74.

(77) الریاس (ریباس): گیاپهكه ل دهفمزی ساروجیا و بهر دوست دبیت ودهیتته خوارن. ابراهیم واخرون، المعجم الوسيط، دار الدعوة، (استانبول: 1990)، ج1، صص 385. ود فه هنگا کوردستان یا گیوی مورکریانی دا ب پمپهكا كوردی دایه نیاسین ل لاپهرا 511 دا.

(78) مؤلف مجهول، تاریخ دوله الاكراد، صص 254-255.

(79) رنك: رنك یان رونك پمپهكا كوردی فارسیه ب واتایا رنگی دهیت. مورکریانی، فسر هنگی کوردستان، ل 490؛ عبدالرحمن زکی، السلاح في الاسلام، دار المعارف، (القاهرة: 1951)، صص 29.

(80) حسین، الجيش الايوبي، صص 106.

(81) الذهبي، تاریخ الاسلام، ج15، صص 690.

(82) ههمان ژیدهر، ج15، صص 728.

(83) الدوبیت: پمپهكا فارسی کوردیه و پینك هاتیه ژ دوو ریز یان دوو دیزین هوزائی. ناظم رشید، الادب العربي في العصر الوسيط، دار الكتب للطباعة والنشر، (الموصل: 1992)، صص 138-139.

(84) عیون التواریخ، ج21، صص 202.

(85) التخت: پمپهكا فارسی - کوردیه ب واتایا جهی دهسته لاتاریی یان کورسیکا ملکی یان ئه جهی دهسته لاتدار لئ درینته خوار داکو بلنتر بیت ژ کسانین دی. حلاق، المعجم الجامع، صص 51؛ مورکریانی، فسر هنگی کوردستان، ل 220.

(86) دیوان المبتدأ والخبر في تاريخ العرب والبربر ومن عاصرهم من ذوي السلطان الأكبر (تاریخ ابن خلدون)، تحقيق: خليل شحادة، دار الفكر، (بيروت: 1988)، ج5، صص 501.

(87) الجرخ: ئامیرمکی شهریه و مکی منجه نیقی یه و تیر و نهفت و بهران (كهف) دهاقیت زکی، السلاج، صص 19؛ حسین، الجيش الايوبي، صص 176. هر ووسان ب پمپهكا كوردی هاتیه نیاسین ب واتایا ئاسنهكی كئانهییه لسهر ئامیرمکی دزفریت یان ماکنهیه. مورکریانی، فسر هنگی کوردستان، ل 309.

(88) ابن الاثير، الكامل، ج9، صص 482.

(89) الذهبي، تاریخ الاسلام، ج13، صص 279.